«Xaritadagi izlar»

— geografik kecha ssenariysi

Geografiya — fan kechasi, haftalik va bellashuv

6–11-sinf o‘quvchilari, ustozlar va ota-onalar uchun

Davomiyligi: 40–45 daqiqa atrofida

Bu ssenariy geografik kecha bo‘lib, 40–45 daqiqa atrofida davom etadi. Beruniyning Yer radiusini o‘lchash usuli haqidagi sahna ko‘rinishi, O‘zbekiston tog‘lari va daryolari, Orol dengizi sabog‘i hamda «Ovoz chiqarmas chamadon» o‘yini bor.

Agar ssenariy foydali bo‘lsa, uni hamkasblaringiz bilan o‘qituvchilar guruhlarida ham ulashing. Bayram va tadbirlar uchun yana ko‘plab ssenariylarni baxtiyor.uz saytidan topishingiz mumkin.

Shu to‘plam sahifasi: https://baxtiyor.uz/geografiya-ssenariy/

«Senariylar to‘plami» bo‘limi: https://baxtiyor.uz/oqituvchilar-uchun-hamma-narsa/senariylar-to-plami/

«Xaritadagi izlar» — geografik kecha ssenariysi

MAQSAD

O‘quvchilarda geografiya faniga, dunyo va O‘zbekiston tabiatiga qiziqish uyg‘otish; buyuk ajdodlarimizning yer o‘lchash va xaritashunoslikdagi merosini ko‘rsatish; suv resurslari va Orol dengizi muammosiga ongli munosabatni tarbiyalash.

ISHTIROKCHILAR

Ikki boshlovchi (7–11-sinf), geografiya o‘qituvchisi, «Beruniy va shogird» sahna ko‘rinishi ishtirokchilari, «O‘zbekiston manzaralari» yo‘lboshchilari (3 o‘quvchi), she‘r o‘quvchilar, ota-onalar va mehmonlar.

JIHOZLAR

Dunyo siyosiy va fizik xaritasi, O‘zbekiston xaritasi, globus, kompas, «Xaritadagi izlar» yozuvi, «Ovoz chiqarmas chamadon» o‘yini uchun kiyim-kechak yoki rasm kartochkalari (issiq kiyim, soyabon, quyosh ko‘zoynagi, xarita, termos), ekran, kichik esdaliklar.

TADBIR REJASI

Ochilish — 5 daqiqa. «Xarita nimani so‘zlaydi?» — 6 daqiqa. «Beruniy o‘lchovi» sahna ko‘rinishi — 9 daqiqa. «O‘zbekiston manzaralari» — 8 daqiqa. «Ovoz chiqarmas chamadon» o‘yini — 8 daqiqa. She‘r va yakun — 6 daqiqa. Jami: 40–45 daqiqa atrofida.

O‘QITUVCHI UCHUN ESLATMA

Faktlar aniq bo‘lsin: Abu Rayhon Beruniy XI asrda Nandna qal‘asi yaqinidagi tog‘ balandligi va ufq burchagi orqali Yer radiusini o‘lchagan — bu tarixiy ilmiy usul sifatida mashhur. O‘zbekistonning okeanlarga chiqish uchun kamida ikki davlat chegarasidan o‘tishi kerakligini (qo‘sh quruqlik ichida joylashgan mamlakat — Lixtenshteyn bilan birga dunyodagi ikki shunday davlatdan biri) xaritada ko‘rsating. Musiqa tavsiyasi: kirishda sayohat ruhidagi mayin cholg‘u kuy, sahna ko‘rinishida sokin sharqona kuy, o‘yinda jonli fon, yakunda Vatan haqidagi qo‘shiq.

TADBIRNING BORISHI

(Sayohat ruhidagi mayin cholg‘u kuy. Sahnada globus va O‘zbekiston xaritasi turibdi.)

1-boshlovchi: Assalomu alaykum, hurmatli ustozlar, aziz o‘quvchilar, qadrli mehmonlar!

2-boshlovchi: Bugungi kechamiz — «Xaritadagi izlar». Xarita — bu rangli chiziqlar yig‘indisi emas. Har bir chiziqda daryo oqadi, tog‘ ko‘tariladi, shahar yashaydi, insonlar mehnat qiladi.

1-boshlovchi: Geografiyani yaxshi bilgan o‘quvchi hech qachon yo‘lini yo‘qotmaydi: na xaritada, na hayotda.

1-LAVHA. «XARITA NIMANI SO‘ZLAYDI?»

2-boshlovchi: Globusga qarang. Yer kurrasining katta qismini suv egallaydi — beshta okean: Tinch, Atlantika, Hind, Shimoliy Muz va Janubiy okean. Quruqlik esa materiklarga bo‘lingan.

1-boshlovchi: O‘zbekistonimiz esa Yevrosiyoning markazida joylashgan. Xaritada diqqat bilan qarasangiz, bir ajoyib holatni ko‘rasiz: yurtimiz dengiz va okeanlardan uzoq, okeanga chiqish uchun kamida ikki mamlakat hududidan o‘tish kerak. Dunyoda bunday mamlakatlar bor-yo‘g‘i ikkita: biri — O‘zbekiston, ikkinchisi — Yevropadagi kichik Lixtenshteyn.

1-o‘quvchi (she‘r):

Ne-ne ta‘rif-tashbeh bitdilar,
Mangu ilhom, mangu imkonsan.
Ikki daryo oralig‘ida
Jo‘shib yotgan ulkan ummonsan.

(Dilshod Rajab, «O‘zbekiston» she‘ridan)

2-LAVHA. «BERUNIY O‘LCHOVI» SAHNA KO‘RINISHI

2-boshlovchi: Endi XI asrga qaytamiz. Abu Rayhon Beruniy (973–1048) Xorazmda tug‘ilgan buyuk olim. U Yer radiusini o‘lchash uchun butun yer yuzini aylanib chiqmadi — aql va trigonometriyadan foydalandi.

(Sokin sharqona kuy. Sahnada ikki o‘quvchi: Beruniy qo‘lida qog‘oz o‘lchagich, Shogird esa qalam va daftar tutgan.)

Shogird: Ustoz, siz Yer sharsimon deysiz. Lekin uning o‘lchamini qanday aniqlaysiz? Axir hamma masofani qadamlab bo‘lmaydi-ku.

Beruniy: To‘g‘ri, qadamlab bo‘lmaydi. Lekin tog‘ tepasiga chiqib, ufqqa qarasang, ufq chizig‘i biroz pastga og‘adi. Agar tog‘ning balandligini va shu og‘ish burchagini aniq o‘lchasang, geometriya senga Yerning radiusini aytib beradi.

Shogird: Demak, bitta tog‘ va burchak o‘lchagich butun sayyorani o‘lchay oladimi?

Beruniy: Agar o‘lchov aniq bo‘lsa, ha! Ilm — ko‘z ko‘rmagan joyni aql bilan o‘lchashdir. Men shuning uchun tekislikdan ko‘rinadigan tog‘ balandligini va ufq burchagini o‘lchadim.

Shogird: Ustoz, men ham xaritaga shunchaki qaramayman — ortidagi hisobni o‘rganaman!

(Ta‘zim. Qarsaklar.)

Geografiya o‘qituvchisi: Beruniy olgan natija zamonaviy o‘lchovlarga juda yaqin chiqqan. Xorazm va Markaziy Osiyo zaminida shunday aniq tafakkur asrlar oldin bo‘lgan.

3-LAVHA. «O‘ZBEKISTON MANZARALARI»

1-boshlovchi: Endi o‘z yurtimiz bo‘ylab kichik sayohat. Uch yo‘lboshchi yurtimizning uch belgisini tanishtiradi.

1-yo‘lboshchi:

Tog‘larimiz: Tyan-Shan va Pomir-Oloy tizmalari yurtimizning sharqiy va janubiy qismlarida ko‘tarilgan. Qor va muzliklar — daryolarimizning asosiy manbai.

2-yo‘lboshchi:

Cho‘llarimiz va vohalarimiz: Qizilqum cho‘li yurtimizning katta qismini egallaydi, ammo ikki buyuk daryo — Amudaryo va Sirdaryo — vodiylarga hayot beradi. Toshkent, Farg‘ona, Zarafshon vohalari shu suvlar tufayli obod.

3-yo‘lboshchi:

Orol dengizi sabog‘i: bir paytlar yirik ko‘l bo‘lgan Orol suv tanqisligi tufayli keskin kichrayib ketdi. Bugun Orolbo‘yida yashil o‘rmonzorlar — saksovulzorlar barpo etilmoqda. Bu bizga bitta qat‘iy dars beradi: suvni isrof qilmaslik kerak.

4-LAVHA. «OVOZ CHIQARMAS CHAMADON» O‘YINI

2-boshlovchi: Endi zal bilan o‘yin. Men sayohatchining chamadonidagi narsalarni ko‘rsataman (yoki aytaman). Zal esa u qaysi iqlim yoki hududga ketayotganini topadi!

O‘yin qoidasi: boshlovchi 3 ta buyumni aytadi. Zaldan qo‘l ko‘targan mehmon hududni aytadi va nega ekanini bir gap bilan tushuntiradi.

(Chamadonlar.)

— Issiq ko‘rpa-kurtka, qo‘lqop, quyosh ko‘zoynagi, termos. (Baland tog‘ yoki sovuq shimoliy hudud. Qor yorug‘likni qaytargani uchun ko‘zoynak ham kerak!)

— Keng soyabonli shlyapa, yengil paxta kiyim, suv idishi, kompas. (Choʻl yoki issiq yozgi safar — Qizilqum kabi.)

— Yomgʻirpoʻsh, rezina etik, xarita. (Ser-yomgʻir hudud yoki bahorgi tog‘ sayohati.)

YAKUN

2-oʻquvchi (sheʻr):

Ha, men tugʻilgan tuproq,
Tog‘lar, koʻm-koʻk adirlar, daryolar, cheksiz qumloq.
Boʻronlar qamchilashar, yomgʻirlar tomchilashar,
Qishda qalin qordan oq, kuzda-chi, paxtadan oq.

(Mirtemir, «Bu — men tugʻilgan tuproq» sheʻridan)

1-boshlovchi: Aziz doʻstlar! Xaritani oʻrganing, lekin uning ichidagi tabiatni ham asrang. Kechamiz yakuniga yetdi. Barchangizga rahmat!

(Vatan haqidagi qoʻshiq. Ishtirokchilar xarita oldida surat tushadi.)

KECHADAN KEYIN

Oʻzbekiston xaritasida oʻquvchilar bilan «men borgan joy» nuqtalarini belgilang: har bir nuqta yoniga bitta tabiiy belgi (daryo, tog‘, shahar) yozilsin. Orol dengizi va suv tejamkorligi haqidagi suhbatni sinf soatida davom ettirish foydali.